

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNE VERİLEN ÖNEM AÇISINDAN HUKUK SİSTEMLERİNE KAVRAMSAL BİR YAKLAŞIM

Ümmühan KAYGISIZ*

Öz

İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerinden biri onun düşünebilen bir varlık olmasıdır. Düşünce özgürlüğü toplumdaki algılamanın aksine sadece bir iç dünya özgürlüğü değildir. Düşüncenin bir anlam ifade edebilmesi ve işlemsel olabilmesi için dışsallaşması yani başkalarına aktarılması gerekir. Düşüncenin en önemli özelliği geçişli ve iletişimsel olmasıdır. En yalın şekilde, insanın serbest fikirler edinebilmesi ve bu fikirleri meşru yollarla dışa vurabilme olanağı ve hürriyeti olarak tanımlanan düşünce özgürlüğü, çağdaş anayasal demokrasilerin olmazsa olmaz bir şartı ve bir insanlık hakkıdır. Düşünce özgürlüğü ülkeler açısından birey ve toplumun gelişimi için oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada düşünce hürriyetinin farklı hukuk sistemlerinde kavramsal bir çerçeveye çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Düşünce, Düşünce Özgürlüğü, Uluslararası Belgeler, Hukuk, İslam Hukuku.

A CONCEPTUAL APPROACH ON LAW SYSTEMS IN TERM OF IMPORTANCE TOWARDS TO FREEDOM OF THOUGHT

Abstract

One of the distinctive features of human live is an asset that can consider it. Freedom of thought is not only an inner world of freedom in contrast to the perception in the community. To express one's thoughts and meanings to be operational externalization that must be transferred to others. Thought is the most important feature is that it pass and communicative. The most simple way, people can obtain free ideas and the ideas of freedom of thought and freedom is defined as the ability to hit the outside by legitimate means, a condition sine qua non of modern constitutional democracy and a human right. Countries in terms of freedom of thought exhibits great importance for the development of the individual and society. In this context, the idea of freedom in the study are drawn from different legal systems conceptual framework.

Key Words: Thought, Freedom of thought, International Documents, Law, Islamic Law.

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, ummuhankaygisiz@sdu.edu.tr

1.GİRİŞ

Düşünmek ve düşünce üretmek insanın özünü oluşturan, insanı insan kılan bir faaliyettir. Aristoteles'e göre insanı diğer mahluklardan ayıran özelliği onun düşünce ve düşüncenin ifadesi olan dil gücüne sahip olmasıdır. (Kuzu, 2001:261)

Demokrasi kuramcılarında Montesquieu'ya göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Görüşleri hala içinde bulunduğumuz yüzyılda geçerli olan Montesquieu'ya göre "insan, dinamik yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir" (Kavra, 1989: 83).

Düşüncenin özgürce ifade edilebildiği ortamlarda demokratik kurumlar varlıklarını sürdürmekte ve gelişme olanağı bulabilmektedirler.

Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Devletlerin amacı insanların özgürlüğünü sağlamaktır. Devlet bunu sağladığı oranda meşrudur. Düşünme, konuşma, basın en büyük özgürlüklerdir. Bunun ön koşulu da doğru, çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır. Bilgi edinme özgürlüğü adını verebileceğimiz bu hakkın yetersiz olduğu ülkelerde kamuoyunun sağlıklı oluşmadığı, demokrasi dışı rejimlerin kitle iletişim araçları kullanarak gerçeğe aykırı durumları kendi halklarına benimsettikleri görülmektedir. İşte bu nedenle, hür demokraside düşünce özgürlüğü kavramının temel öncülü, vatandaşların bilgiye-özellikle devlet organlarıncı üretilen bilgiye erişim hakkıdır (Çelik ve Tonta, 1996:2).

Günümüzün çağdaş toplumları bilgi edinme özgürlüklerini (ya da haklarını) geniş ölçüde basın-yayın araçları yoluyla kullanmaktadır. Onun için basın – yayın özgürlüğünün desteklenmesi kamu yararına. Kitle iletişim araçları her türlü haberi öğrenme ve yayabilme hakkı, 10-Aralık-1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (md.19), 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (md10) ve 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi ile, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bir hak olarak tanınmıştır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü çok önemli bir insan hakkıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları 9. maddede saklı değerlerin önemini anlatan güçlü ifadeler taşımaktadır. Bu hakkın temelinde yatan prensiplerin ve ideallerin gereğince anlaşılması son derece önemlidir; düşünce, vicdan ve din özgürlüğü bilhassa, demokratik tartışmanın ve çoğulculuk kavramının muhafaza edilip geliştirilmesine yardımcı olur nitelikte anlaşılmalıdır (Murdoch, 2007:56).

2.DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI

Düşünce özgürlüğü, insanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelmektedir (Rivero,1980:130-131).

Diğer bir tanımla düşünce özgürlüğü, insanın karşılaştığı bütün sorunlara vermek istediği yanıtları kendi kendine seçebilmesi ya da şahsen hazırlayabilmesi, bireysel ve sosyal davranışlarını da bu yanıtlara uydurabilmesi olanağıdır (Teziç, 1990:33)

Descartes'ın "*düşünüyorum o halde varım cogitosu*" düşünmeyi varoluşun ayırt edici özelliği olarak sunduğunda bunun daha ötesinde ifade özgürlüğünün de önemi vurgulanmış oluyordu. Düşünce özgürlüğü, toplumda yaygın olan yanlış algılamaların aksine, sadece bir "iç alem özgürlüğü" değildir. Salt düşünce, kişinin içsel yaşamı ile ilgili bir olgudur. Düşüncenin bir

anlam ifade edebilmesi ve işlevsel olabilmesi için dışsallaşması, yani başkalarına iletilmesi gerekir, kaldı ki, düşüncenin en önemli özelliği, geçişli ve doğal olarak iletişimsel oluşudur (Kabaoğlu, 1996:175). Bu nedenle düşünce özgürlüğü, kişinin iç dünyasına hapsedilmiş düşünceler için değil, açıklanabilen düşünceler için söz konusudur.

Düşüncenin açığa vurulması ve nasıl açıklanacağı konusu geçmişte olduğu gibi, bugünde hukukun düzenlemek durumunda olduğu başlıca konulardan biridir. Anayasacılık düşüncesinin gelişimiyle birlikte devletin müdahale alanı dışında tutulmaya çalışılan düşünce özgürlüğü, anayasalarda ve hak bildirilerinde yer almaya başlamıştır (Erdem, 1998:9).

3 Eylül 1791 tarihli Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, “*Hiç kimse, dini de olsa fikirleri yüzünden, ifadeleri, kanunla kurulan kamu düzenini ihlal etmediği sürece kınanamaz*” demek suretiyle, düşüncenin başkalarına özgürce açıklanması ve aktarılmasının, insanların en değerli haklarından biri olduğunu belirtmiştir (Ünal, 2001:229).

İlk yazılı anayasa olan ABD Federal Anayasasının 1776 yılında gerçekleştirilen ve “Haklar Bildirisi” olarak bilinen ilk on değişiklik maddesinden birincisi, düşünce özgürlüğü kısıtlayan yasa çıkarılmayacağını belirterek, bu özgürlüğü güvence altına almıştır.

AIHS düşünce özgürlüğü ilkesine 9. maddede şu şekilde yer vermiştir:

“1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile açık ve ya özel biçimde ibadet, öğretim, uygulama ve tören yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini ve inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.”

“2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, demokratik bir toplumda ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan tedbirlerle ve kanunla sınırlanabilir” (http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf,10.05.2015).

10. Maddede herkese ifade özgürlüğünü tanıdıktan sonra bunun kapsamını belirtir: *“Bu hak, kanaat özgürlüğü ve resmi makamlarca karışılmaksızın ve ülke sınırlarına bakılmaksızın haber veya fikirleri almak ya da iletmek özgürlüğünü içerir.”* Avrupa hukukunda düşünce özgürlüğü, kanaat özgürlüğünden açıklama özgürlüğüne uzanan geniş bir uygulama alanını kapsamına alır (Kabaoğlu, 1993:47).

Avrupa İnsan Hakları Komisyon ve Mahkemesi'nin düşünce özgürlüğüne ilişkin içtihatları oldukça zengindir. Mahkeme düşüncüyü açıklama özgürlüğünü, demokratik toplumların ilerlemesi ve her ferdin gelişimi için temel koşullardan birini oluşturduğu şeklinde nitelendirmiştir.¹ Bundan başka, Mahkeme, Association Ekin davasında, Sözleşmenin 10. Maddesiyle tanınan hakların “sınır tanımayan” bir değere sahip olduğunu teyit etmiştir.²

¹ Bkz. 7.12.1976 tarihli Handyside(İngiltere) Kararı Série A, n° 24, paragraf 49.

² Bkz. 17.7.2001 tarihli Association Ekin Kararı, paragraf 62.

1961 Anayasası “Düşünce ve İnanç Hak ve Hürriyetleri” başlığı altında; vicdan ve din özgürlüğüne 19. Maddede yer verirken düşünce özgürlüğünü de 20. Maddede düzenlemiştir. 1961 Anayasası düşünce özgürlüğünü tek bir madde içinde hükme bağlamıştır.

1982 Anayasasında ise farklı bir yaklaşımla düşünce özgürlüğü 25. ve kanaat özgürlüğü de 26. Madde olarak düzenlenmiştir. Madde 25’de “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” denilmektedir.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine ilişkin Madde 26’da “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir” denmektedir (https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, 11.05.2015).

(Değişik: 3/10/2001-4709/9 md.) “Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir”(Mülga: 3/10/2001-4709/9 md.).

“Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz. (Ek fıkra: 3/10/2001-4709/9 md.) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir” demek suretiyle düşünce özgürlüğüne ilişkin hükümler düzenlenmiştir (Pacacı, 1997-98:133-136).

Anayasa’nın 25. maddesinde, düşünce özgürlüğünü kanaat özgürlüğüyle birlikte ve ifade özgürlüğünden ayrı olarak düzenlemektedir. Bu maddeye göre, düşünce ve kanaat özgürlüğü kişiye, düşüncelerini ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması, düşünce ve kanaatleri nedeniyle kınanamaması ve suçlanamaması şeklinde iki güvence sağlamaktadır. Bu güvencelerden ilki ifade özgürlüğünün negatif yönü olarak tanımlanabilir (Duymaz, 2013:1368) (Teziç, 1990:35).

Düşüncenin serbestçe oluşumu, iletişim süreci içinde gerçekleşir. Düşünce özgürlüğü, bir yandan “düşünceleri serbestçe açıklamak ve yaymak özgürlüğünü”, diğer yandan açıklanan “düşüncelerden haberdar olmayı ve bilgi edinmeyi” şart koşar (Gören, 2013:32). Haber alma ve öğrenme özgürlüğü, kanaat özgürlüğü ve açıklama özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün üç kurucu ögesidir (Erdem, 1998:8).

Düşünce özgürlüğünün, ulusal sınırlar içinde birey ve toplumun gelişimi açısından taşıdığı önemin ötesinde, ulusal sınırları aşan bir düzlemde yarattığı olumlu sonuçlar bunun hukuk tarafından sağlam güvencelere bağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Hukukun amacı da, toplum içinde yaşayan bireyin özgürlüklerini sürekli genişletmek için, bir yandan düzen içerisinde

toplumun varlığını devam ettirmesini sağlamak diğer yandan da bireyin özgürlüklerini gereksiz sınırlamalardan ve müdahalelerden korumaktır.

3.ULUSLARARASI BELGELERDE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, ifade özgürlüğünü, insanın sahip olduğu “en değerli haklardan biri” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla düşünce ve fikirlerin serbestçe dolaşımının önemine iki yüzyılı aşan bir süre önce yapılan bu istisnai vurgu, günümüzde de birçok açıdan geçerliliğini korumaktadır.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin 19. Maddesi, düşünce özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak bütün yönleriyle düzenlemiştir: *“herkessin Fikir ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber ve fikirleri her yoldan aramak, elde etmek ve yaymak hakkını içerir”*. Bildiri’de düzenlenen 30. Madde, *“bu Bildiri’nin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da kişiye, yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz”*. Demek suretiyle, *“özgürlüğü yok etme özgürlüğü”* nün kabul edilemez olduğunun bildirmiştir. Ayrıca, Bildiri, bu genel kayıt dışında, 29. Maddede, özgürlüklerin kullanımında özel kayıtlar getirmiştir.

Gerçekten Bildiri’de, hak ve özgürlüklerin kullanımının, başkalarının özgürlükleri ve demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ve genel refahı haklı gereklerini yerine getirmek amacıyla sınırlanabileceği bildirilmiştir.1950 yılında imzalayıp 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Haklarına Sözleşmesi (AİHS) 10. Madde;

Herkes düşüncüyü açıklama hakkına sahiptir. Bu hak düşünce hürriyetini ve resmi makamların müdahalesi ve memleket sınırları söz konusu olmaksızın, haber veya fikir almak veya vermek özgürlüğünü içerir. Bu madde, devletlerin radyo, sinema veya televizyon izletmelerini bir izin rejimine tabi kılmalarına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, ulusal güvenliği, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, düzenin korunması, suçun önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın ve başkalarının şöhret ya da haklarının korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu önlemler niteliğinde olarak, gizli haberlerin açıklanmasının engellenmesi ya da yargı erkinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması bakımından, kanunla belirli işlemlere, koşullara, sınırlamalara ya da yaptırımlara bağlı tutulabilir (Tezcan, 2002:7).

Yukarıda görüldüğü gibi, *“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir”* (m.9/1) diyerek, düşünce özgürlüğü ilkesine yer verilmiştir *“herkes düşüncelerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir”* (m.10/1) demek suretiyle de, bu özgürlüğü güvence altına almıştır. Sözleşmenin 10. Maddesinin 2. Fıkrasında ise, düşünce özgürlüğünün sınırları çizilmiştir. Ayrıca sözleşmenin 17. Maddesinde, özgürlüğü yok etme özgürlüğünün de kabul edilemeyeceği bildirilmiştir.

Bu iki temel belgedeki düşünce özgürlüğüne ilişkin düzenlemelere paralel hükümler, daha ayrıntılı bir biçimde, Birleşmiş Milletler, çerçevesinde 1966 yılında hazırlanıp, 1976 tarihinde yürürlüğe giren “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletler Arası Andlaşma”nın 19. Maddesi

ile “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi”nin 13. Maddesinde düzenlenmiştir. (Kuzu, 1995:727,729,745)

1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 18. maddesinde düşünce özgürlüğü şu şekilde yer almaktadır: *1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.*

2. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz.

3. Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babalar ile mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler (Murdoch, 2007:8-9).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme, Amerikan Sözleşmesi, San José Paktı) Madde 13/1 şu şekilde kaleme alınmıştır : “ *Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak, sınırlar dikkate alınmaksızın, sözlü, yazılı ya da basılı olarak yahut sanatsal formda ya da bir kimsenin kendi seçeceği herhangi bir başka yolla, her türlü bilginin ve düşüncenin araştırılması, alınması ve yayılması özgürlüğünü de içerir*” (Gemalmaz, 2011:729-761). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi, düşünce ve ifade özgürlüğü başlığı altında tek bir düzenleme öngörmektedir. Düşünce özgürlüğünden ne anlaşılması gerektiği konusunda sessiz kalan bu madde, içerik bakımından yalnızca ifade özgürlüğünü düzenlemektedir. Yukarıda adı geçen belgelerdeki düzenlemeler göz önüne alındığında, bu maddedeki düşünce özgürlüğünün esasen düşünce ve kanaat sahibi olma hakkını içerdiği düşünülebilir.

Düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğünün bir unsuru olmaktan ziyade, din ve vicdan özgürlüğünün tamamlayıcısı niteliğindedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (EİHB), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS) ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (ABTHŞ) düşünce özgürlüğünü bu yönde düzenlemiş, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü adı altında, din değiştirme, ibadet etme ve inanç açıklama özgürlüklerine yer vermiştir (Duymaz, 2013:1368).

4.İSLAMDA DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNE VERİLEN ÖNEM

Düşünme, insanı diğer varlıklardan ayıran ve onu "eşref-i mahlukât" yapan en önemli özelliktir. Dolayısıyla düşünce özgürlüğünün, insanın önde gelen temel haklarından birisi olduğu evrensel bir gerçeklik olarak kabul görmüştür (Güneş, 2005:3).

Yeryüzünde insan hakları konusundaki ilk yazılı belgelerden birisi de Hz. Muhammed'in başkanlığında 4 büyük grubu temsil eden yetkililerin 622'de imzaladıkları Medine Sözleşmesi'dir. Anlaşmanın amacı, kişilerin barış içinde özgürce yaşayabilecekleri bir ortam hazırlamaktır. Bu anlaşmaya göre inancı ne olursa olsun Medine'deki tüm guruplar barış içinde özgürce yaşayabileceklerdi.

Kur'an'ın sunduğu hakikatleri ve getirdiği prensipleri anlamak, ancak fikir ve düşünce hürriyetinin olduğu bir ortamda gerçekleşebilir. İnsanın fitrı yapısında hitap eden Kur'an, bir şeye inanması için insanı zorlamaz ve ona dayatmada bulunmaz, öncelikle kişiyi dünya ve ahrette mutlu edecek bir takım olgular arz eder, daha sonra bunların üzerinde düşünüp öylece karar vermesini ister.

Kuran'daki akla hitap eden, düşünmeye çağıran ayet-i kerimelerden bazıları meal olarak şöyledir. **Hadid Suresi 17. Ayet, "Düşünesiniz diye gerçekten, size ayetleri açıkladık"** (Yıldırım, 2010:538) **Al'i İmran Suresi 190, Ayet, Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır"** (Yıldırım, 2010:55).

Kur'an, insanları bir olan Allah'a, Peygamber'e, gönderdiği Kitab'a inanmaya, İslam dinin kabul etmeye çağırırken, her şeyden önce onların akıllarına hitap eder. İnsanın düşünmesine ve aklının uyanmasını sağlayabilmesi, Yüce Yaratıcı'yı tanıyıp inanması ve hak ile batılı birbirinden ayırabilmesi için onu göklerin, yerin ve ikisi arasındaki varlıklar ve kendi yaratılışı konusunda düşünmeye çağırır.³

Kur'an, insanlardan ayetleri düşünüp tefekkür etmesini istediği gibi, okunan ayetleri de düşünmelerini ve böylece gerçeği bulmalarını istemektedir (bkz. İsra 17, 41, Sad 38, 29).

Allah (c.c.) Kuran-ı Kerim'de (bkz. Bakara, 2/44, Zümer, 39/9, Al-i İmran, 3/190): "Hiç düşünmez misiniz, hiç akletmez misiniz? Ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünüp öğüt alırlar, akıl sahipleri ve düşünenler için yerde ve gökte birçok ibretler vardır"(Yıldırım, 2010:6-458-74). İslam, okumayı, yazmayı vahyin başlangıcı kılan ve kutsal kitabının ilk ayetini "oku" diye başlatan bir dindir. Kur'an düşünmeye ve düşünceye de büyük önem verir. Kur'an'da doğrudan mü'minleri düşünmeye çağıran "200" civarında ayet vardır. Kur'an'da "72" yerde "Düşünme" kelimesiyle mü'minler düşünme egzersizine tabi kılınmaktadır. Kur'an'ın "29" yerinde "Tefekkür edesiniz, taakul edesiniz, tezekkür edesiniz" ifadeleri yer almaktadır. Yine "142" yerde "Düşünmez misiniz? düşünmüyorlar mı? düşünen bir kavim için" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerde dikkati çeken nokta soru biçiminde insanlara yaklaşmış olmasıdır. Bu da düşünmeyi sağlamak içindir (<http://www.enfal.de/dusun.htm>,11.05.2015).

Bütün bunlar, düşünmenin, insanın yerine getirmesi gereken dini bir görev olduğuna işaret etmektedir, çünkü insanın kesin kanaat getireceği akli bir delili olmadan imanı geçersizdir. İslamda insan düşünen, akleden bir varlık olarak yaratılmış ve ayrıcalıklı sayılmıştır. Akıl Allah'ın insanı diğer varlıklarından ayırdığı ve üstün kıldığı yegane niteliktir (Güneş, 2005:4-5).

³Bkz.Bakara2,Yunus10,101,nahl(16),12,Mü'minun23,86Casiye 45, 5Rum 30, 8, Tarık 86, 5-7, Caşiye 88, 17-20

Gerek Hz. Peygamber'in, gerekse de dört Halife ve diğer Müslüman idarecilerin uygulamalarında, düşüncenin açıklanmasına bir sınır getirilmediği, tam bir ifade Özgürlüğün tanındığı görülmektedir. Hz. Peygamber ve halifeler, eleştirilmekten rahatsız olmadıkları gibi, varsa yanlış uygulamaları, bunların açık yüreklilikle dile getirilmesini istemişler ve bu konuda müsamaha göstermişlerdir. Toplantılarda insanların, devlet reislerinden hesap sorabilmeleri, bu konuda insanlara tanınan fikir açıklama hürriyetinin çerçevesini anlamamızı kolaylaştırmaktadır (Yavuz, 2000:50-51).⁴

Hz. Ömer'in halifelik döneminde fikir ve ifade özgürlüğü öylesine geniş ve yaygındı ki, alelade bir vatandaş ister yolda, ister de bir toplantıda, halife'ye sorular sorabilir, söylediği sözler veya yaptığı icraatı eleştirebilir ve her konuda kendisinden hesap sorabilirdi. Hz. Ömer ifade Özgürlüğünün bu ruhu ve geleneği canlı tutmak ve yerleştirmek amacıyla şikayetçilerin sözlerini son derece ciddiyet ve dikkatle dinlerdi ve sözlerini bitirmelerine izin verirdi. Bir toplantıda, birinin Hz. Ömer'e "*eğer sen yanlış yolda yürürsen kılıçla senin yola getiririz*" demesi üzerine Hz. Ömer bu tavrı yadırgamamış, aksine yanlış yaptığında toplumda kendisini doğru yola getirecek kişilerin bulunmasından dolayı Allah'a şükretmiştir.⁵

Bütün bu örnekler gösteriyor ki, Kur'an'ın insanlara tanıdığı düşünce ve inanç hürriyeti sadece teoride kalmamış, aynı zamanda inananlar tarafından pratik hayatta uygulanmıştır. Kur'an, hürriyette giden bütün yolları açmıştır, diktatörlüğü, zulmü, baskıyı, şiddetle yasaklamıştır. İslam anlayışına göre, zulüm ve baskıyı ortadan kaldırmanın yolu, başkalarının hürriyetine saygı göstermekten geçer. Bu nedenle İslam Nisa(4), 58'de olduğu gibi, insan hak ve hürriyetlerini bütün şartlar altında savunmuştur ve herkese adaletle davranılmasını istemiştir (Yıldırım, 2010:86).

Kur'an, Munafıkun 63, 8'de insanın onurlu özgür bir varlık olduğunu beyan etmiş (Yıldırım, 2010:554) ve yeryüzünde hürriyetleri ellerinden alınan ezilenleri, hürriyetlerine kavuşturmak için mücadele etmeye teşvik etmiştir (Yıldırım, 2010:86).

Kur'an, İslâm dinini kabul edenler için özgür bir inanç, fikir, düşünce ve ifade hürriyeti ortamı oluştururken, müslüman olmayanlara da tam bir fikir, düşünce ve inandıkları gibi yaşama serbestisi vermiştir.

İslamda kuşkusuz insanın kölelikten kurtarılıp özgürleştirilmesi öncelikle düşünsel daha sonrada pratik alandaki hürriyetle mümkün olabilir. Bu neden İslam'da düşünce ve düşündüğü gibi yaşama hakkı önünde herhangi bir engel kabul edilmemiştir. Kur'an-ı Kerim İslam'ın zorla dayatmayla veya baskıyla değil, özgürce, düşünülerek istenerek benimsenip kabul edilmesini arzu etmiştir İslam'da düşünce, inanç, fikir ve inandığı şekilde yaşama hürriyeti konularında zorlamalara ve baskılara yer yoktur.

Kısacası, Kur'an ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed (SAV) düşünceyi ifade alanındaki hürriyete, başkasının hakkına tecavüz edilmediği sürece herhangi bir kısıtlama getirmemiştir.

⁴ Krş. İbn Kesir, Fsirü'l Kur'ani'l-Azim, I, 736.

⁵Bknz, İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan izzuddin Ali b. Muhammed el-Cezeri, Usdu'l- Ğabe, Fi Ma'rifeti's- Sahabe Beyrut, 1997,III, 318-342.

Her şeyden önce insanın sahip olduğu hürriyet, başkasının hürriyet sınırının başladığı yerde bitmektedir.

5.DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLANMASI SORUNU

Düşünce özgürlüğünün sınırlandırılması sorununun demokratik ülkelerde ele alınışı ilk kez II. Dünya Savaşı sonrası, genel bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Bunu temel nedeni, liberal demokrasi kuramının kendi varlığına kastetmiş tüm ideolojilere karşı açık oluşuna bağlı olarak, iki dünya savaşı arasında, Almanya ve İtalya’da totaliter devlet anlayışının yerleşmesi doğrultusundaki yaygın kanaattir. Yaşanmış acı deneyim, demokratik değerlerin totaliter ideolojilere karşı üstünlüğünün zaman içinde kendiliğinden gerçekleşeceği şeklindeki inancı sarsmış ve böylece, demokratik ülkeler bu konuda koruma tedbirleri almaya başlamışlardır (Turhan, 1988:89-90).

Düşünce özgürlüğünün, çağdaş demokrasilerde taşıdığı önem ve gördüğü işlevler, bu özgürlüğün her türlü düzenlemeden ve sınırlamadan ayrı tutulmasını gerektirmektedir. Tıpkı diğer özgürlükler gibi düşünce özgürlüğünün de, var olabilmesi, birey açısından pratik bir değer ifade edebilmesi için, bunun sınırlarının belirtilmesi, kullanılma yöntemlerinin gösterilmesi, kısaca, düzenlenmesi gerekir.

Düşünce özgürlüğünün düzenlenmesi, bir yandan bu özgürlüğün kötüye kullanımını önlemek, diğer yandan da herkesin yararlanmasını sağlamak amacıyla yöneliktir.

Öte yandan düşünce özgürlüğü ile diğer özgürlüklerin birlikteliğini sağlamak, aralarında çıkabilecek çatışmaları “uzlaştırılması” için de sınırlandırılması kaçınılmazdır (Kabaoğlu, 1996:54).

Düşünce özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesine yönelik bir düzenleme, bu özgürlüğün önemine koşut bir duyarlılıkla yapılmalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, temel insan haklarından biri olan ve bu nedenle kişinin doğuştan sahip olduğu bir hak olan düşünce özgürlüğünün, düzenleme yapılmadan önce var olduğu, anayasal ya da yasal düzenlemelerin bu özgürlüğü belirleyici bir niteliğe sahip olmayacağı gerçeği de unutulmamalıdır.

6.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Düşünce özgürlüğü, insan onuru ve insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme temel hakkına dayanmakta, özgür bir birey olmanın ve özgür bir topluma sahip olmanın en önemli öğelerinden birini oluşturmaktadır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü önem taşıyan bir insan hakkıdır. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletler Arası Andlaşma, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerde ve İslam hukukunda düşünce özgürlüğü önemle düzenlenmiştir. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları, AIHS 9. Maddenin özünde bulunan değerlerin önemini güçlü bir şekilde dile getirmektedir. Bu bağlamda düşünce, vicdan ve din özgürlüğü çoğulculuk nosyonu ve demokratik tartışmanın sürdürülmesi ve geliştirilmesine yardım eden kavramlar olarak görülmek zorundadır.

Öte taraftan “Herkes, istediği gibi düşünme ve düşündüğünü açıklama hakkına sahiptir” diyen İslam hukuk sistemi ise Kuran-ı Kerim vasıtasıyla bir çok hadis ve ayette düşünme ve düşünce özgürlüğüne verdiği önemi göstermiştir.

Düşünce özgürlüğü, uluslararası hukuk belgelerinde ve ulusal anayasalarda kişisel ve siyasal haklar kategorisinde (bireyi devlete karşı koruyan haklar/olumsuz haklar) kategorisinde yer almaktadır. Düşünce özgürlüğünün gerçekleşmesi için sadece müdahalelerden korunması yetmemekte, aynı zamanda devletin bazı olumlu edimlerde bulunması da gerekmektedir. Bu nedenle, düşünce özgürlüğü hem pozitif hem de negatif özelliklere sahip olmaktadır.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü, düzenlemeye olanak tanımayan bir özgürlüktür. Var olabilmesi, kullanılması, birey açısından pratik bir değer ifade edebilmesi için düzenlenmesine ihtiyaç yoktur. Doğal kişiye bağlı, devredilmez, vazgeçilmez, kişinin manevi gelişiminin temel koşulu olan bu özgürlük, devletten ve siyasal toplumdan önce de var olan sosyolojik bir olgudur, devletle birlikte de anayasal garanti altına alınmıştır (Can, 2002:514).

Düşünce özgürlüğünün oluşabilmesi için, haber alma hakkı, kanaat özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, düşünceyi açığa vurma özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, düşünceyi yayma özgürlüğü gibi bileşenlerin de olması gerekmektedir.

Birey ve toplumu maddi refaha ve manevi huzura kavuşturan “gelişme” adını verdiğimiz tarihsel sürecin kurucu ögesi insanların birbirlerini anlayabilme özgürlüğüdür. Her türlü gelişimin itici gücü olarak kabul edilen ve insanlar arasında diyalogu sağlayan düşünce özgürlüğü, bir “iç alem özgürlüğü” değildir. Düşüncenin işlevselliği, onun dışa yansıtılmasını gerektirir. Aksine dışsallaşmayan bir düşüncenin, insana ve topluma sağlayacağı hiçbir yarardan söz edilemez. Bu bağlamda, düşünce özgürlüğü, “düşünce özgürlüğü” ve “düşünceyi açıklama özgürlüğü” diye ikiye ayırarak birincisinin sınırsız, ikincisinin ise sınırlı olduğunu ileri sürmek özgürlük karşıt bir eğilimi simgelemektedir (Erdem, 1998:8). Düşünce özgürlüğünün, mantıksal sunucu ve demokratik toplumdaki işlevleri açısından ele alınarak yapılacak doğru bir tanımlamasında, “düşüncenin açıklanması” temel bir öge olarak yer almak zorundadır.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün ön şartı, bireyin düşüncelerini özgürce oluşturması ve ona sorunsuz bir şekilde bağlanabilmesi, savunabilmesidir. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün düşünce özgürlüğü olmaksızın anlamı kalmamaktadır.

Düşünce özgürlüğünün birey ve toplum bakımından sağladığı yararlar, gerçekleştirdiği işlevler sayılamayacak kadar çoktur. Bireyin psikolojik tatminini kişiliğinin gelişmesini ve hakikatte değerine ulaşmasını sağlamak, bir başka düşünceyi tahrik etmek suretiyle düşüncenin sosyalleşmesine neden olmak, siyasal ya da toplumsal karar alma sürecine katılım sağlamak, başkalarının öğrenme ve bilgilenme hakkına karşılamak, serbest bir kamuoyu rejiminin kurulmasını gerçekleştirmek yaşanan sorunlar hakkında alternatif çözümler üretmek ve bunların tartışılmasını sağlamak, toplumsal barış ve uzlaşmayı gerçekleştirmek düşünce özgürlüğünün getirileridir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları üçlemesinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi bu özgürlüğün tam anlamıyla güvence altına alınmasını gerektirir.

KAYNAKÇA

Can, O. (2002) Anayasa Değişiklikleri ve Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 503-532.

Çelik A. ve Tonta, Y. (1996) Düşünce Özgürlüğü, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara.

Duymaz, E. (2013) İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII*, Sa. 1-2.

Erdem, F. H. (1998) Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi, *Ankara Barosu Dergisi*, 1998/1, Ankara, 5-36.

Gemalmaz, M. S. (2011) Ulusal üstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri 1. Cilt: Bölgesel Sistemler, Legal Yayınevi, İstanbul.

Gören, Z. (2013) Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl:12 Sayı: 24 Güz 2013/2 s. 31-60.

Güneş, A. (2005) Kur'an Işığında Düşünce, İnanç Ve İfade Hürriyeti, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 10.

İbn hişam, Es-Siretu'n- Nebeviye, IV

İbn kesir, Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim

İbnu'l- esir (1997) Ebu'l-Hasan, İzzuddin Ali, B. Muhammed El-Cezeri, Usdu'l- Ğabe, Fima'rifeti's-Sahabe, Beyrut.

Kabaoğlu, İ. (1996) Özgürlükler Hukuku (İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme), Yeniden gözden geçirilmiş, 3 baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Kapani, M. (1981) Kamu Hürriyetleri, Yenilenmiş 5 baskı, Ankara.

Kavra, E. (1989). "Montesquieu ve de Tocqueville'e Göre Demokrasi Ve Temel Güvenceleri", *Amme İdaresi Dergisi* 22(3): 75-83.

Kuzu, B. (1995) Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat 5 baskı, İstanbul.

Kuzu, B. (2001) Af Müessesesi ve Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 18, 254-296.

Murdoch, J. (2007) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesinin Uygulanmasına Dair Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, Sayı 9

Neccat A., Elhulefau'r-Raşidin Beyrut

Pacacı, İ. (1997-1998) 1982 Anayasası Mayınlı Alanı: Anayasa Madde 25 ve 26 Analizi ve Yorumu, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 19-20

Rivero, J. (1980) Les Libertes Publiques 2, Le Regime des Principes Libertes, PUF.

Tanilli, S. (1990) Devlet Ve Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş) , 7 Baskı, Cem Yayın Evi, İstanbul.

Tanör, B. (1990) Siyasi Düşünce Hürriyet Ve 1961 Türk Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul.

Tezcan, D. (2002) Avrupa'da Düşünce Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. Maddesine İlişkin İçtihat, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Etki Yayıncılık.

Teziç, E. (1990) Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 7, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara.

Turhan, M. (1988) Düşünce Ve Özgürlüğü Ve 1982 Anayasa, DÜHF Dergisi, Sayı 4.

Ünal, Ş. (2001) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TMMM Kültür, Sanat, Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Yaşar, G. (1981) Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Yavuz, Y.V. (2000) İslam'da Düşünce Ve İnanç Özgürlüğü, İstanbul.

Yıldırım, S. (2010) Kuran-ı Kerim Ve Açıklamalı Meali, Define Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Doğan, M. (1999) İslam'da Düşünce ve Düşünce Özgürlüğü, *Yürüyüş Üniversite Dergisi*, Sayı 3, Nisan-Mayıs <http://www.enfal.de/dusun.htm> (erişim tarihi, 12.05.2015)

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf (erişim tarihi, 10.05.2015).

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (erişim tarihi, 11.05.2015).

<http://www.enfal.de/dusun.htm> (erişim tarihi, 11.05.2015).

Kabaoğlu, İ.Ö. Düşünme Özgürlüğü (Avrupa Ölçütleri ve Türkiye), http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/2df5f91a6529474_ek.pdf?dergi=%DDnsan%20Haklar%FD%20Y%FDII%FD%F0%FD (erişim tarihi, 15.05.2015).